

XXIII.

Városmajor, 2005. október 29.

KÖZÖSSÉGVEZETŐK LELKIGYAKORLATA

Gyűjtöm a népet. Minek? Nem tudok mást csinálni. Enélkül az élet értelmetlen számomra. Visszatért a '45 s a '48 utáni szituáció? Alighanem. Mert én hiába akartam volna gyűjteni őket, ha nem lettek volna olyanok, akik vevők a szándékomra. Mi mozgatott? Az, hogy nem igaz, hogy az emberi történelem csak olyan lehet, mint amilyen eddigelé volt. Az a meggyőződés, hogy lehetséges az Isten Országá. Lehetséges, hogy szolgálni akarjak. Lehetséges, hogy adni akarjak. Lehetséges, hogy ne üssek és ne üssek vissza. Kerestem, hogy kit nyeljek el..., hogy e szándékból akarjunk is legyen.

Már kint vagyok Halásztelken. Vasárnap délelőtt én prédikálok, s Feri gyóntat. Este meg én gyóntatok, s ő prédikál. Elmondja ő is, amit délelőtt prédikáltam, de a maga módján. Mit jelent ez? Majd húsz év múlva kezébe adom Szabó Mártának az egyik Hang-kötetet. Elolvassa:

– Ugyanazt mondja, amit Te, csak egy kicsit érthetőbben.

Ez volt. Csütörtökönként pedig délelőtt beszélgetünk Ferivel, s délután, amikor Öcsi, Andris, Piroska, Magdi s mások megérkeznek a munkából, analizáljuk versről-versre a Második Korintusi levelet. S közben beszélnek egy csúcsgyerekről, aki elment valamikor kispapnak, s majd a nyáron megismerem: Náci a neve. Egy alkalommal Feri a szokásos délelőtti beszélgetésünk helyett elmegy valahova, s látogatói érkeznek. Két fiatalember Fehérvárról. Marha elegánsok, a nyakkendőjük pedig valami egészen különlegesen pipec. '58-59-ben Feri Fehérvár-belvárosi káplán volt, ő tanította hittanra őket. Problémáik vannak, s tíz év után őt keresik meg. Ilyen hatásfokkal kell hitoktatni. Beszélek velük. Nemcsak elegánsok, értelmesek is. Műszaki egyetemre járnak Pesten. Az egyik Márczi Imre, a másik Fogarasi István.

Amikor megjön Feri, megkérdem, hogy kivethetem-e hálóm rájuk. Feri igent mond, s Imre hamarosan bekerül a Fiatalok I.-be, s majd '73-ban feleségül veszi Sárossy Annát, s ez lesz az első házaspár, akit a második nemzedékből eskethetek. Mégpedig a pesti Jézus Szíve templomban, első templomi élményeim színhelyén még a '20-as években, ahol 1926. szeptember 6-án elsőáldozó is lettem. Nem maradt meg az emlékképem, de visszagondoltam a képre, s látom rajta lelki szemeimmel ma is a dátumot. Ha megérem a következő szeptembert, majd illő módon, az elsőáldozásra váró fiatalok körében, megünneplem elsőáldozásom 80. évfordulóját. A szentmisébe ágyazott esküvőn Sillye Jenőék gitároznak, de a bevonulásra és befejezésre megszólal a templom orgonája is, s az orgonánál Kistétényi Melinda ül.

Még '45-ben ismertem meg Melindát Debrecenben. Forrai Pityu nővérenek, Katinak – Forrai Katalin nevét, az óvodások zenepedagógusát. ki ne ismerné? – volt a barátnője. Pityunak, a hetedik gimnazista fiúnak megvallottam, hogy amikor Sinka verseket szavalok, mintha pentatón dallamokat hallanék ki belőlük. Egyszer azzal jön, hogy itt van most náluk egy leány, abszolút hallása van, menjek át, szavaljak neki is Sinka verseket, ő közben majd kottázza, amit szavalok. Melinda volt a lány, és igazolta sejtéseimet.

Ancsa 74-ben megszüli Imrének Sárát. Fiatalon leszek tb. nagypapa, mert '74 karácsonyán már közös lakásban élek velük – az Attila út másik végében, a Moszkva tér közelében. Ancsa még nyolcszor szül Imrének lányokat, de azért a közepe tájon egy fiút is: Misit – ötödik gyereknek. Utána megint következik öt leány. Az első háromnak lettem nagypapja: Sárának,

Borcsának meg Tücsöknek. Mire Ancsa megszüli a negyediket, Sünit, addigra megjutalmazza őket az I. kerületi tanács: kapnak a Márvány utcában egy jó száz négyzet- méter alapterületű lakást. Az Attila úti lakás lesz a 70-es évek közepétől a Bokor első dajkáló objektuma, a Márvány utcai a második. Azért kapták, mert kibírtak engem? Nem, azért ennyire nem láttak bele életünkbe, hanem azért kapták, mert akkoriban a három gyerekesek a lakásra várakozók listájának elejére kerültek.

Kell mondanom valamit erről az együttélésről. Sára nem volt könnyű eset. Nem bírta a járókát. Nem bírta a kiságyat sem. Semmit, ami korlát. Egy alkalommal Imre-Ancsa elmentek valahova este, és Sárát rám bízta. Lefektették, de felállt kiságyában, s üvöltött torkaszakadtából. Átmentem szobájukba, s próbáltam lelkére beszélni. Akár a falnak. Végül is hasra fektettem őt, s jobb kezem nagyaraszával leszorítottam. Vergődött mint hal a szatytorban, s üvöltött, ahogy a torkán kifért. Egy negyedóra után feladta a küzdelmet, s magát megadó csendes sírásba kezdett. Tudtam már, hogy nyert ügyem van. Pár perc múlva az igazak álmát aludta. Rá vagy két hónappal Imre-Ancsa a Tátrába utaztak, s vitték magukkal Sárát. Sára csak macijával együtt volt hajlandó utazni. Sötét este lett, s még mindig a vonaton ültek. Úgy gondolta Sára, hogy a macijának aludnia kellene már, de az nem volt hajlandó beverni a szundit. Hasára fordította, s kis kezének nagyaraszával leszorította ő is a macit, s csodálatosképp a maci is megadta magát, és Sára elkönnyelhetette élete első pedagógiai sikerét.

Azt hiszem, Sára volt a legfiatalabb hívem. '74 decemberében költöztek be az Attila úti lakásba. A rákövetkező hetekben Kovács Teri is, magam csak december 23-án. Akkor már egyedül éltem a mátyásföldi házban. '70-ben meghalt édesapám, és Anyukával kettesben maradtunk. Amikor közelítette már a 80. évét, lakást vett Kamilla nővérem mellett az Örs vezér téri lakótelepen. A mátyásföldi házrészt pedig eladta. Még egy féléven keresztül lakhattam benne. Nem volt leányálmom az egyedül lakás. Esténként csoportjaim voltak, sokáig maradtak, s csak berogytam ágyamba. Reggel pedig befűtés, mosogatás, vásárlás, ebédfőzés, háziasszonyi készülés is a másnapi csoportra. Délig elment az időm ezekkel a háziasszonyi teendővel. A lakásügyi manővereket Marcsuka húgom férje, Török Lajos intézte. A mátyásföldi házrészleg eladását is, az Attila utcai lakás megszerzését is. Hármunknak kellett '74-ben lakás: Terinek, Márcziéknak s nekem. Én kaptam meg a nagy szobát, ebben csoportoztunk is. Márcziék a kisebbiket, melyet csak a fürdőszobán keresztül lehetett megközelíteni, Teri az udvari kicsiny szobát, s volt még a lakásban egy hall is, mely mindnyájunk ebédlőhelyéül szolgált.

Imre hét órakor ment el, s pár perccel utána a ház otthon maradó része bevonult a szobába misére: Teri, Ancsa és Sára. Teri félkilencre csak felszaladt a ház melletti lépcsőn a Várba – akkor ott volt a Nyelvtudományi Intézet, melynek alkalmazott munkatársa volt, s csinálta az Értelmező Kézi Szótárt, majd a Tájszótárt. Egy dohányzó asztalt terítettem meg. Volt éneklés is, elmélkedés is, hozzáimádkozás is. Ez utóbbit csak Teri és Ancsa művelte, de Sára is jelen volt, s magaviselete példás volt. Később csatlakozott hozzánk Borcsa és Tücsök is, s így növekedett híveim száma. A gyerekek fegyelmezésével nem volt dolgom napközben sem. Csak akkor, amikor Ancsa felszólított a közbelépésre, ami csak ritkán fordult elő. Olyankor, amikor végére ért tudományának. Ilyenkor az éppen üvöltő hölgyet beraktam fotójembe, melyet a kezelés végéig nem volt szabad elhagyniok. Ezután hátat fordítottam a fotójuknak, s leültem írógépem elé. A soros üvöltő hölgyhöz időnként hátra fordultam:

– Most már abbahagyhatnád, mert zavar a munkában...

Majd ismét:

– Ha nem hagyod abba, kénytelen leszek bekötni a szádat.

Továbbüvöltés esetén felálltam, szekrényemhez mentem, s orra előtt elkezdtem hajtogatni egy tiszta zsebkenőt, hogy az szájbekötésre alkalmas legyen. Erre az üvöltés alábbhagyott, s kiabálássá változott

– Ne kösd be a számat!

– Én nem akarom bekötni, de ahhoz az kell, hogy csendbe maradj, hogy dolgozni tudjak.

Volt úgy, hogy eljutottunk a szájbekötésig, volt úgy, hogy enélkül is szipogás váltotta fel a sírást, majd teljes lett a csend. Ekkor én cinkos mosollyal hátra fordultam, s csak ennyit mondtam:

– Kérek egy puszit.

A hölgy odajött, adott egy puszit, s megnyugodva távozott szobámból.

A közös misézések, az egyoldalú szájbekötések nem feledhető alapot vetettek barátságunknak. Mind a három hölgy tizedik születésnapjára ünnepi ódát költöttem a '80-as évek folyamán, elő is adtam a *decenniumos* mise után a Márvány utcában, ahol sűrűn megfordultam ünnepi misézés, teológiai tanfolyam, csoporttalálkozó okán. Az ünnepi ódáknak elmondottam kapcsolatunknak intím eseményit. Sára számára gyártott ódában megörökítettem azt az eseményt, amellyel sikerült egyszer kiborítanom az ifjú hölgyet. Mi módon? Ülök kint, az Attila úti konyhánkban, csinálom valamit, vélhetőleg eszem, és Sára is ott van, s lehet ekkor két és fél, vagy három éves. Teri vagy Ancsa elől hagyott egy kanalat, Sára kezébe fogja azt, s kérdezi tőlem.

– A tiétek ez a kanál?

Én meg fa arccal megismételem.

– A tiétek.

– Azt akarom kérdezni, hogy a tiétek-e ez a kanál!

Megismételem:

– A tiétek.

Sárának elfogy a türelme:

– Hát nem lehet azt megérteni, hogy azt kérdezem, hogy tiétek-e ez a kanál!?

A többi hölgyel is voltak ehhez hasonló történeteim, de hát első unokája csak egy lehet bárkinek is, s nekem a Sára volt az.

Tücsköt azért meg kell említenem, mert két éves volt, amikor az Egyházrend c. dolgozatomat írtam, s az új ajánlott egyházrendet ábrázolta egy kúp, s a kúp ott volt a gépem mellett az egyik könyvszekrényem párkányán. Minden névnapot, születésnapot, keresztelőt ott ünnepeltünk az Attila úti nagy szobámban. Mindenki láthatta a kúpot. Egy alkalommal megkérdi valaki, hogy mi az? S a két éves Tücsök vágja rá a feleletet:

– Bokorstruktúra!

Még nem járt Tücsök iskolába, de már ott laktak a Márvány utcában, ahol nagyon sűrűn megfordultam. Feltűnhetett neki, hogy sűrűn veszem ki zsebemből noteszemet, hogy beírjam, ki mikor vesz igénybe lelkivezetés céljából. Megszólal:

– Nekem mikor adsz már egy órát?!

Nem tudom már, mit mondtam neki. De éles szemével észrevehette, hogy ennek az egész meginduló Bokor-gépezetnek az az olajozója, hogy sorban mindenki kér tőlem egy-egy órát, mert mindannyiunkkal, s magammal is el tudtam hitetni, hogy Isten Országát csak úgy lehet csinálni, ha szentek leszünk, ha lekoppintjuk – amennyire tudjuk – eszményünknek, Jézusnak a példáját, s csináljuk ebből a célból a szeretet-elszámolást, a pénz-elszámolást s a legfontosabbat: az idő-elszámolást. Mert ez a három valutánk van: szeretet, pénz és idő. Mire használjuk ezeket, ezen fordul, hogy mit ér a velszi tartomány. S bizony havonként beszámolunk mindezekről – gyónásaink alkalmával. Jó, hogy Dombi Feri adminisztrátora lettem, s nem kellett már tempóznom, s mindenki számára ki tudtam szorítani a havi egy órát, aki igényelte. Házaspároknak kettőt, mert ők közösen látogattak meg: hármásban gyóntak, nem kettesben. Majd lehet választani Halász Endrét, Barcza Barnát, Dombi Ferit, s a többieket is. Mikor ezek is leterhelődnek, s dugig lesz az ő naptárunk is, kitaláljuk, hogy nemcsak a papok lehetnek lelkivezetők, hanem a laikusok is, s főleg a laikus nők.

Imre különös fazon volt. Engem leginkább Asszisi Szent Ferencre emlékeztetett. Majd a levegőből élt: főleg száraz kenyérral táplálkozott, s akár megülhette volna menyegzőjét – ő is

Szegénység Úrnőjével. De nem lett ebből semmi. Vincze Gabi ráuszított egy fehérnépet, aki nagyon szeretne angolul tanulni. S hamarosan bejelenti majd a Fiatalok I-ben, hogy megismerkedett egy tinédzser külsejű és farmerben járó nőszeméllyel. Már minden el van rendezve, már tűzzük ki az esküvő napját, amikor egy lelkigyakorlaton barkochbázunk. Anca a hunyó, s megállapodunk a kérdésben, melyet Ancsának majd ki kell találnia:

– Az a tégladarab, amellyel kidörzsölöd a térded fölött a farmeredet.

Egy óra hosszat kerülgeti, de csak nem tudja kitalálni, s a végén megmondjuk neki. Csak legyint: nincs neki ilyen téglája, nem dörzsöli ki a farmerjét. Gabi angolnyelv-tanulási ajánlata azonban eléri a célját. Szerencsére. '71 nyarán Imre egy egyszemélyes lelkigyakorlatot tart nálam Halásztelken. Nagy hallgatásokkal. '70-ben végezte az egyetemet, s nincsen munkaviszonya. Napi hat órát akar zongorázni, mert a gyenge áramú villamosság nem, csak a zongora érdekli őt. Valaki mondta neki, hogy nagy tehetség, de ennyit kell gyakorolnia. A lelkigyakorlat végére elérem nála, hogy vállal egy évre munkaviszonyt, többre nem. Eközben folyik az angol tanítás, s az egy év leteltével már nem nekem kell meggyőződnöm, hogy folytassa a munkaviszonyt, ha jót akar magának, ha el akarja venni Ancsát. Esküvőjük után meglátogatom őket albérletükben. Látványosan száradnak a kenyerek, s tologatnak maguk előtt egy fél tükörtojást. Nem bírják megenni... A zsák foltjára akadt... A folt meg zsákjára.

A hinta meglődött. '52 nyarán volt az utolsó lelkigyakorlat, és már csak egyetlenegy. 18 évet kellett várnom a folytatásra, s akkor lett egyszerre három is. A legelső a Fiatalok I.-nek. Létszám velem együtt: 5 fő és férfi többséggel: Jenő, Imre és én. Fehérnép meg kettő: Ildi és Zsuzsa. Átlagéletkor, ha magamat kiviszem belőle, aki ekkor már 52. évében járó véncsont vagyok: 23 év. Helyszín: a csatárkai faház. Tart három teljes napon keresztül. Háziasszony főleg Zsuzsa, mert ha Ildi mozdul, valami mindig leesik, összetörik. Valamit főznek ebédre. Reggelire, vacsorára csak teát. Két ágy van egyvégtében, hárman gumimatracon alusznak. Hajnalban kelünk, elmondjuk a zsolozsmából a primát, utána szentmise, melyen elmélkedem, s ők hozzáimádkoznak. Nem *vacsoránézők* – mindannyian áldozunk. Egy partikulával többet konszekrálok. Megvan még az akkori burzám, s benne a kis ezüsttartó, abba rakom a hatodik partikulát, s mise végén kiakasztom a burzát az orgonabokorba. Ebéd utáni elmélkedésre, esti imádságra visszahozom, hogy imádságaink szentségi jelenlétben történhessenek.

S napközben mit csinálunk? Hát analizálunk. Két-három verssel elmegy egy fél nap, annyi mindent kell megbeszelnünk szövegünkről. Milyen szöveget analizáltunk? Hát szentírást. Melyik könyvből? Nem emlékszem. Csak azt tudom, hogy előttem a görög szöveg, s ott van a Schmoller is. Az utolsó félnap szilencium. Ez alatt írjuk meg záró elmélkedésünket: mit értettünk meg, mire teszünk ígéretet, hogy életünk egy kicsit szentebbül folyjék, mint a lelkigyakorlat előtt. Ez újítás volt. Nem emlékszem, hogy lett volna valami ilyesmi az első hullámban, a '40-es években. Alighanem a kicsi létszám is inspirált erre. Felolvassuk – elimádkozzuk – szövegünket Istennek és egymásnak a zárásakor, amikor is Tedeumot éneklünk, meg Bárdos tanár úr Pécelen tanult Magnificatját:

Magasztalja lelkem az én Uramat, / Örvendezve élek szárnyai alatt.

Szolgálója lettem, lepillantott rám / Alázattal zengi dicséretét szám...

A Bokorhymuszt, a Hűségimát még nem, mert ezek még nem készültek el. Majd elkészülnek hamarosan a következő években.

A particula ott van előttünk az asztalon, s mire a végső áldást adom, már sírok mint a zálogos csacsi. '52-ben sírtam utoljára a Fő utcán. Akkor azért, mert megadtam magam a sorsomnak. Most a hálától sírok... hogy 52 évesen megérhettem, hogy újra van népem... hogy újra tarthatok lelkigyakorlatot. Ezek a sírások az én istenélményeim, amikor a boldogságtól eltörik a mécses. Másmilyenek nincsenek. Szegény ember vízzel főz. Nem hetvennek, ötvennek, harmincnak tarthatok lgy-ot, mint húsz év előtt, csak négy fiatalnak. De bizton remélem, hogy ebből lesz már valami. Mi? Hát a folytatás.

Pár héttel később ugyanott s ugyanúgy az Öregek I.-nek is tartok lelkigyakorlatot. Hogy ez-e a nevük már, nem tudom, de valamikor rávettem a Csatárkán szombatolókából Terit, Jóskát, Meleg Ilust és Lillát, hogy kezdjük el a rendszeres, két hetenkénti összejárást. Átlagéletkor: 38 év. Ez mégiscsak több, mint a 23! Ugyanaz volt a lgy. menetrendje, ami a fiataloknál. De már nem sírtam. A könnyek adományát, tíz-húsz évenként kapom meg, vagy még ritkábban. Nagyon tiszta kell lennem ahhoz..., vagy inkább nagyon tele kell legyen lelkem hálával... s a hála nem erős oldalam, inkább az, amiről Babits ódát is írt:

S ha Tibur gazdadalnoka egykor ily / mértéken zengte a meglelégedést, / hadd dalljam rajt ma himnuszát én / a soha-meg-nem-elégedésnek! (In Horatium – Levelek Irisz koszorújából, az első Babits-kötet első verseként 1908-ban)

S van még ezen a nyáron egy harmadik lelkigyakorlatom is, mert összeállt a papokból is egy hat fős csapat: Halász Bandi, Bisztrai Laci meg én, mint öregek, s a fiatalok: Thiry Pista, Barcza Barna meg Dombi Feri. Thiry Pista mátyásfüldi gyerek, s még '48 előtt tartok a mátyásfüldi gimnáziumban egy még legális lelkigyakorlatot. Osztálytársa volt Laci öcsémnek – s Pista akkor 15 éves – innen ered kapcsolatunk. '56-ban szentelik, 61-ben már egyházi szolgálaton kívül – mondja az esztergomi sematizmus. Ez magyarul: börtönt is jelent. Nem rég szabadult. Megkeresett, s meghívtam a papi csoportba, lgyra is. Átlagéletkor, most már velem együtt: 46 év. A helyszínre már nem emlékezem, csak kizárásos alapon mondom, hogy csak Pécelen lehetett, ott volt hely, ágy, konyha, s a konyhában Elza.

Bent vagyok az 1970. év közepén. Dolgozom át a KIO-t. Három csoportba járok. Lelkivezetek. Népem van. Boldog vagyok, s jön a karácsony. Talán a Csatárkán tartjuk, olajkályhával meg a leheletünkkel fűtve ki a kisházat. Csak azt tudom, hogy készítek Karácsonyi ajándékot. Egy füzetet, melyet Éva anyánk háromszor is legépel. Belekerül majd 25 évvel később a *Jászolba fektették* c. kötetembe. Adom azoknak a füzetet, akikkel együtt karácsonyozom. Mi van benne? Egy magyartanár karácsonyi áhítata. Horváth Béla, Arany, Vörösmarty, Szabó Lőrinc, Vas István, Németh László, Sánta Ferenc, Kodolányi János Jézus felé mutató műveinek idézetgyűjteménye – sok-sok kommentárral. Csak Horváth Bélának, a 30-as években induló Vigilia folyóirat ifjú költőjének verséből valami:

*Ha nincs aranyból s megmarad ami volt, a szalma,
Még ma is állana a Kisded Birodalma...*

Következett az 1971. esztendő. A két fiú másika, akik meg akarták '69-ben látogatni Dombi Ferit Halásztelken, s csak engem találtak – Fogarasi Pisti volt. Pistinek nem lesz akkora szerepe a Bokor életében, mint Imrének. De hogyan, hogyan nem, a '71. évi csatárkai lgy-on ott van már ő is másodmagával, s aki elkísérte őt oda, az nem más, mint a minap feleségévé lett Simonyi Zsóka. Zsókanak sem lesz nagy szerepe a Bokor életében, de Zsókanak van két öccse, Gysza és Béci, akik nagymenők lesznek majd a Bokorban, s beterelek a '70-es évek folyamán még szüleiket is abba. Imre valami miatt nem tud eljönni a lelkigyakorlatra, s így a létszám: 6 fő, mert Zsuzsa, Ildi, Jenő megismétlik a tavalyit.

Az Öregek I. viszont vált. Helyszínt. A Balaton mellett, a déli parton lelkigyakorlatozunk, mert Lilla szüleinek van ott egy szobája. A jelenlevők a tavalyiak meg még egy halásztelki hölgy: Lonci. A Papok I. meg legnagyobb bánatomra nem igényel a tavalyi után újabb lelkigyakorlatot. De kárpótolt érte a halásztelki három kötelékes lelkigyakorlat. Sokan voltunk rajta: Öcsi, Náci, Andris, Piroska, Magdi, Cika, Karcsi... Ezek voltak? Nem tudom már, de biztosan voltunk vagy tizenöten. Fel is vették magnóra, s elkezdtek hallgatni szövegét mások is, a részt-nem-vevők is... és botrányos következményei lettek. Megsértődtek tőle valakik. Ettől a szövegtől:

Amikor az igenből nem lesz

Nem szabad naivnak lennünk önmagunkkal szemben sem. Valamit el kell mondanom. Isten megmérhetetlen kegyelméből húsz-egynéhány esztendővel ezelőtt, papságom hatodik-

hetedik évében kereszténnyé lettem. Az akkori események hatására megértettem, amit a teológián soha nem értettem meg. Azt, hogy mi az, amit Jézus akart.

Ha egyszer valakinek a fejében megvilágosodik az, amit Jézus akart, nem tudja befogni a száját. Mondania kell, amit megértett. S ez a jézusi mondanivaló olyan, hogy lehetetlen embereket nem találni hozzá. Lehetetlen rá nem csodálkoznia annak, „ki életcélját el nem égeté”; annak, akit az igazság belülről kötelez.

Húsz esztendeje papokból és nem-papokból támadt egy olyan gárda, melyről egészen biztosan állíthatom, hogy nem érezte magát semmivel sem kevésbé elkötelezettnek, mint amennyire mi most annak érezzük magunkat, akik itt vagyunk. Tudták, hogy szóba kell állniok azzal, hogy egészen eléggő áldozattá legyenek, Isten munkatárai. Aztán elmúlt 20 esztendő, s a mérleg különös, amit most meg kell vonnom. Ha végiggondolom azt a 12 papbarátomat, akikkel testvéri közösséget alkottunk annak a jegyében, hogy semmi sem drága... akkor ma van közülük egy, akivel úgy-ahogy megértem még magamat, de rendszeres munkakapcsolat nélkül.

Ha a nem-papokból veszem azt a 12-t – most negyven év körüliek –, akik a legígérete-sebbségek voltak, összesen három az, aki valamit erően szóba áll velem, s akarja ugyanazt, amit húsz esztendővel ezelőtt akart. Ha valaki húsz évvel ezelőtt azt mondta volna nekem, hogy 12 papbarátomból és 12 nempap fiamból-lányomból 40 esztendőskorára az lesz, ami lett, azt hiszem szóra sem érdemesítettem volna őt. Mint nevetséges és irigy rágalmat – érvelés nélkül elutasítottam volna. El, mert olyan lobogó nemzedék volt a legsúlyosabb társadalmi szorítások éveiben, hogy csak rágalomnak érezhettem volna a feltételezést.

Nehogy úgy járjon az itt ülők nemzedéke is. Nehogy a háborgó ifjúság napjai múltván, benőjjön az ő fejük lágya is, s fogalmazzanak olyasmiket, hogy ja, hát persze, 30 esztendőskora előtt ki nem idealista? Lelki gyakorlatunk célja, hogy megtegyük ma azt, aminek következtében hűségesek maradunk ahhoz, ami ma a lelkünkben él. Mik a feltételei annak, hogy hűségünk megmaradjon? Hogy továbbéljen az, és hogy fejlődjék?...

Hát ennyit a lgy. szövegéből, amit megőrzött a magnó. Ebből írja meg majd egy év múlva Andi a Bokorhymnuszt a *Megkötöm lovamat szomorú fűzfához...* nótájára, melyet Bartók Béla jegyzett le 1918-ban Újszászon.

34 évvel ezelőtt ez a szöveg áradt belőlem. S ma mit gondolok róla? Csak azt, hogy ez az akkor 53. évében járó fiatalember elfelejtett valamit. Mit? Azt, hogy negyven éves korában Nosztrán ő is letette a fogadalmat magának, hogy soha többé az életben nem csinál többé kisközösséget, nem tesz indigót a gépébe. Csak azt, hogy '64-ben el kellett kiáltania magát:

– Hát akkor én kinek a katonája vagyok?

Csak azt, hogy utána hét éven keresztül írta a KIO-t, hogy megtudja: kinek is a katonája. Csak azt, hogy annak a kétszer tizenkettőnek az életében is történhetett valami, hogy ők is letehettek valami fogadalomfélét maguknak, s a sorsuk nem engedte meg nekik, hogy elbődüljenek 64-ben, s hogy KIO-t írásba kezdjenek, s hogy akkor még papok ülnek a börtönökben. Csak azt, hogy ideje volna már békében hagyni az embereket, hogy élhessenek végre az elmúlt két és fél évtized sokkjai után... Csak azt, hogy halvány gőze sincs e lelkes 53 éves fiatalembernek, hogy hol fogja saját maga is végezni röpke 11 esztendő után. Ott, ahol az egyház ellenségei – a régi, jól bevált recept szerint: a megcsúfolódás helyén. Mindezt nem tudja, csak örül a harminc évvel fiatalabbak s a maga megérett (?) lelkesedésének.

Ez a népgyűjtés mindig népvesztéssel is jár. Ha kimondják, hogy *Atyám, én itt hagyom ezt a te vértanúképző főiskoládat!*, ha nem mondják ki. De valakik mindig elmaradnak. Csak úgy, csendben, felmérve erőiket. Nemcsak a hitványa, hanem az eleje is. Meg nem mondom, hogy mikor találkoztak utoljára a négyek, a négy börtöntöltelék. Kitarzott ez a három hónaponként találkozó közösség vagy jó tíz évig. A vége felé már a Csatárkán is találkoztunk, s Miklós és én hoztuk újkeletű népünket, hogy bemutassuk őket a többi öreg harcosnak. Miklós hozta egyszer az egyik Gyombolai házaspárt (Évát és Marcit), másszor a másikat

(Gyulákat). Hozhatta, mert hetenként találkozott velük, a gyermekek Tomeg Marikára, a volt apácára bízva, s foglalkozásuk abban állt, hogy Miklós olvasta négyüknek a KIO szövegét, ők meg bele-beleszóltak, amikor akartak, és kitisztázták, amit ki kellett tisztázniok. Én is hoztam a Fiatalok I. és az Öregek I. népét, akik szintén ismerték már a KIO-t. Hogyan s mikor fordította befelé a címet ez a nagy múltú, mert az 52 előtti időt a húsz évvel későbbivel egyedül átívelő közösség, nem tudom pontosan megmondani. Éva anyánk pályája töretlen volt: Gépelt és vezettem az Éva által összegyűjtött közösséget. Gabinak nem sikerült már népet gyűjtenie. S Miklós, akinek sikerült, nem kíváncsított papi csoportomba beállni.

A kegyelemdőfést alighanem az adja meg e közösségnek, hogy Andi is összeismerkedik a csatárkai találkozások során Évával, Marcival. Az az Andi, aki nagyon közeli viszonyban van Miklóssal, hiszen fiának, Pistinek – Miklós a keresztapja, s levelez Miklóssal, családi fényképeket is küld neki – a börtönbe. S most Andi meghívja Évát, Marcit hozzám az Attila útra, s a találka eredményeként igent mondanak Marciék az Öregek II.-re, melyet Andi szervez Müliékből, Greszéből, Hampeléből, Trásy Éviből, magából és belőlem. Andi még egy ideig duplikál: jár az Öregek I.-be is, a II-be is, aztán véglegesen amoda csapódik. Szociometrailag ő lesz abban a közösség abszolút második embere.

Lassan elkezdenek összeállni a nem általam vezetett közösségek is. '68 nyarán az elsők között Trásy Évának mondtam, hogy közösségeket kell csinálnunk. Ekkorra már ő is közösségben van. Nem tudom, hogy nem az szülte meg az első nem az én közösségemet, hogy én nem lehetek azon ott. Trásy Gyuri így engedélyezte a közösséget Évának, s ebből született meg a *Hölgykoszorú*. Éva szervezte volna össze őket? Ott van Sári, Andi, Ildi, s Picur is, azaz Borsai Ilona, aki a 40-es évek végén még zeneakadémiai tanáraival is összehoz, s e Hölgykoszorúba elhozza egyik rendtársát is.

Andit '71 őszén elkísérem Debrecenbe – a klinikára. Valami képtelen betegsége támadt, amelybe 40 éves korában majdnem belehalt. Felvételre várva – az őszi avarban leülünk egy padra, s feladom ott neki az utolsó kenetet. Bejutva a kórházba, meglátom a fehérköpenyesek között Demény Petit. '48-ban érettségizett, rendíthetetlen tagja volt az akkori évek közösségeinek. Olyannak látom, mint húsz év előtt, amikor utoljára találkoztunk. Ő is észrevesz, s néz erősen, kutatva emlékeiben. Biztosra veszem, hogy nem ismert meg. S nekem valami azt súgja, hogy sokkolnám, ha odamennék hozzá. Nem megyek oda. Már tíz éve szabadlábbon vagyok. Megkereshetett volna, ha találkozni valója lett volna velem. Abbahagyja a nézést, s megy a munkája után.

Andi befekszik, Teri húgai (Ducus és Ági) látogatják naponta, viszik neki a meleg lágy tojást, és Andi se meghalni, se gyógyulni nem tud – 40. évében. Jutka lánya pedig 14. éve elején jár, s a 8. általánosba, és viszi a háztartást, mert János közben már otthagyta őket. Tavasszal a debreceni klinikáról Andi átkerül Pestre a Fiúmei úti kórházba. Valamikor kiengedik, amikor már járni tud. Egy ízben megy az utcán, s kihajol feléje a volán mellől egy fiatal teherautósófür, s mond neki valami nőnek valót. Andi elmondja a közösségben az esetet azzal, hogy most már bizonyosan megmarad, ha a férfiaknak újra megakad a szemük rajta. Majd két évtized után végez vele ugyanez a kór, s meghal alig valamivel túl 60. évén. Nem tudom, hogy milyen időrendi sorban alakulnak a közösségek. Éva nővér nagyon gyorsan összeszed egyet, én vezetem, s annak népéből halászom át az Öregek I.-be Lillát... Zokon is vette a kihalászt – nem Lilla, hanem Éva anyánk. Akik még élnek, megírhatnák, mikor táltosodtak meg. Akik meg már meghaltak, azokét majd én rekonstruálom valahogyan.

Még valaminek a kezdete ez az esztendő. Megszületik a Karácsonyi Ajándék első kötete. Borítójára a Képes Krónika egy-egy iniciáléja kerül. A címlapjára pedig ez: *Testvéreknek Ajándék Testvérektől 1971 karácsonyán*, s egy Sík Sándor-idézet a Megyeri Hitvallásból:

Hiszek a kevesek egymásba tett kezében, a testvérszóban, a bajtársmarokban... A Lélekben hiszek, mely megzúdul ott, ahol akar...

Közel 100 lapon, ívméretben, 10-es betűkkel, laponként 3 600 leütéssel. Háromszor 12 példányban gépelve – Éva nővér műve. Különlegessége, hogy a szerzők nincsenek megjelölve. (Indigót használunk, de a szerzők nevét el nem áruljuk – éberség, éberség elvtársak! S ez így marad végig. Az utolsó gépelt, azaz szamizdat kötet '88 karácsonyára gépelődik. Ez már a – 158. kötet lesz. '72-ben már két kötetre rúg a Karaj, aztán négy kötetre, s valamelyik évben elérjük az évi 14 kötetet, s ezen már nem lépünk túl. Ez lett a csúcs. Bekötöttem őket, jó másfél métert tesznek ki polcomon az A/4-es alakú kötetek, s a legtöbb esetben képtelen vagyok megállapítani, ha kinyitom őket, hogy kinek az írását is olvasom. A lélek játszott a húrjainkon, s ezerféleképpen.)

Indul a '71. évi, az 1. kötet a – *Régi írással*, s 1949-ből. A hetedik írás címe a 10. lapon: Számvetés. Ebből, ismeretlen szerzőtől idézek valamit mutatóba:

Sokat kínlódom Uram, Utad járásával. Nem megy még nekem... Eredményeim: Adás: fizetésem 4 %-a – kevésnek tartom, jövőre 6%-ot szeretnék. Szolgálat: talán itt azért nem kell szégyenkezni. Tanulás: silány az eredmény. Tanítás: mennyiségileg körülményeimhez képest kb. arányos, de minőségileg... Időáldozat: Isten Országá ügyek: átlag napi 3,6 óra... Ha a tanítás minőségére gondolok, máris nem ért 3,6-ot. És ha azt nézem, hogy a kitűzött óraszám: 4,5, lenne, akkor nagyon siralmas. – Olyan ez, mint egy gyónás. Az anonimitás nemcsak az éberséget garantálta. Az őszinteséget s a szemérmert is.

'69 őszén, a halászteleki munkaviszonnyal új szakasz kezdődött az éltében, A péceli szakasz ehhez képest zárt volt. Egy kizárólagos és mély barátság Halász Bandival, de az egyházmegye, a környékbeli papok ismeretlenek maradtak. Feri meg vitt mindenhová. Hová mindenhová? Megtudom a *Melléktermékekből*. Míg a KIO véglegesnek szánt változatát készítem – az a főtermék. Újabb írásaimat Éva nővér A/4-es füzetekbe rögzíti. Ezek voltak a Melléktermékek. 15 ilyen füzet készült. Ezek elején találok négy triduumot. Egyet '68-ból egyet '69-ből s kettőt '70-ből. Ezekben alighanem már Feri lehet a ludas. Nem tudom már, hogy hol mondtam el őket, de alighanem a környékbeli falvakban: Szigethalmon, Szigetszentmiklóson, Csepel-Királyerdőn, s talán Halászteleken is. Mindegyik egy három beszédes KIO-rövidlet. Vittem a magnóm, s Éva legépelte.

Így jutottam el a Csepeli főplébániára is, ahol Fóti Jancsi volt a káplán. Halász Bandi öccse, Ervin volt a plébánosa. Elkövettem egy nagy hibát: nem mentem be a plébánoshoz, csak a káplánjához. Banditól tudom meg, hogy ilyet nem szabad csinálni. Mért, ha egyszer a káplánnal volt dolgom? Azért, mert ez a szabály, és pont: a plébánost meg kell látogatni, ha egyszer a plébániára megyek – ha pap vagyok! Jancsi összeszedte nekem az egyházmegye vele nagyjából egyidős papjait, s azok vallatóra fogtak. Miért? Mert Fóti Jancsi így vélekedett:

– Mindig tudtuk, hogy a Feri hülye, de mióta veled barátkozik, egészen meghülyült.

Ott volt közöttük Rózsa Huba is. A vallató úgy folyt le, hogy amikor feltettek egy kérdést, akkor az ötödik szavamnál bedobtak egy új kérdést. Leállítottam őket: Nagyon köszönöm az új kérdést, fel is írom, s miután a korábbi kérdésre adandó válasszal kész leszek, rátérek erre az újra. Fóti Jancsi utólag azt mondta:

– Lelassítottad a vitát.

Le bizony, mert nem hagytam hülye gyereket csinálni magamból.

Ily módon jutottam el Csepel II-re, a Jézus Szíve templom ifjúsági csoportjába, ahol a plébános Csíkos Feri, egy verbita szerzetes – Halásztelek Feri előtti plébánosa. '69 decemberében, este 6-tól 8-ig volt a nevezetes esemény. Miért nevezetes? Majd elmondom. Ott voltam már félhatkor. De csak nem akart rám kerülni a sor. Közben még a villany is kiment, s a második óra utolsó húsz perce maradt nekem. Mit lehet húsz perc alatt csinálni? Mindent, csak azokat nem, amikre készültem. Végül is, amikor a dobogóra kerültem, azt mondtam, hogy egy egyetlen kérdést hoztam magammal. Ezt: *Mi a kereszténység lényege, amely minden más vallástól megkülönbözteti?* Adtam gondolkodási időt, majd odaálltam krétával a tábla elé,

hogy feljegyezzem, amiket majd mondanak. Voltak legalább harmincan, s mint később megtudtam: a város, Budapest, minden részéből. Akkoriban csak a vagányabb papok mertek ilyen ifjúsági hittanokat csinálni. Híre ment annak. Aztán jegyeztem a válaszokat. Ha ismétlődött a válasz, akkor csak egy vonalat húztam melléje. Leszavazott mindenki. Összeszámláltam a szavazatokat. Volt ott minden, ami egy buzgó katolikus húszévesnek az agyától kitellett. Ezután ünnepélyesen áthúztam az egészet, s csak ennyit mondtam:

– *Nem. A kereszténység lényegi vonása: az erőszak nem alkalmazása.*

Ezután kitört a vihar. Tudatukban ott voltak a keresztes hadjáratok, a lovagrendek, Szent István, Szent László, a magyarság mint a kereszténység védőbástyája, s az összes többi jézustalan smonca. Megvédtem magamat:

– Tessék akkor kitörölni az Evangéliumból azt, hogy Szeressétek ellenségeiteket. Meg azt, hogy Legyetek tökéletesek, ahogyan mennyei Atyátok tökéletes, aki napját felkelti jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és hamisaknak.

Nem tudom már, hogy mivel rekesztette be Csikos Feri az ifjúsági összejevetelt. De mért volt mindez nevezetes? Hát csak azért, mert három ember találkozott itt egymással először az életben: Géczy Gabriella, Vincze Endre és Bulányi György. Majd harminc esztendő múltán megnyerek a Bokornak egy új embert, a Szőlősi Zolit, s megismertetem őt kortársaival, a harmadik nemzedékkel, s akkor ezt mondja nekem:

– De hát ez a harmadik nemzedék lényegében egy-két család.

Nos, az egy-két család egyike – a Vincze gyerekek voltak. Abból a tizből, akiket idő közben Géczy Gabriella szült Vincze Endrének. Most írhatnék egy kisregény-betétet a nagy regényen belül ezzel a címmel: *Bírkózásaim a Vincze családdal*. De inkább nem, csak fejezet-címeket, vázlatpontokat adok... Írják majd meg ők! Hatott rájuk a Csepel II-i találkozás, de nem estek hasra. Megesküdtek már '70-ben, de fogalmam sincs arról, hogy ki eskette őket. Egyet tudok biztosan: nem én. Gyerekeiket az ország nagymenő papjaikkal kereszteltetik, csak a hatodik gyereknél leszek én a keresztapa. Gabi eljön egy megbeszélts csatárkai találkozóra, késik másfél órát, ejtek erről egy halk szót. A válasz:

– Haza is mehetek!

Bandi a *Karaj* '72-es kötetében tanulmányt ír kiváló kecskeméti piarista diákként és Aranyt idézve: *Engem esz a lúg, ha a fejed mosom*. Én voltam a kötet szerkesztője, beraktam, igazat adtam neki. Ma is igaz, amit '72-ben leírt. De minden elismerése mellett is, inkább csak a negatívumainkra volt szeme. Nehéz volt integrálni őket. Egyszer még kiabáltam is velük:

– Hát ki a fenével csináljak én Isten Országát, ha még ti is le akartok húzódni az útfélre?

Aztán nagy nehezen mégis csak egyenesbe kerültünk. Gyóntatójuk, lelkivezetőjük már én lettem. Sűrűn születnek ezután a Vincze gyerekek. Péter ott üvölt a járókában a '72-es alsószentiváni A-lelkigyakorlaton. Krisztit már én eskethetem. Anikó-Andi 3-4 évesen sír Súlyben, az első gyerektáborban, s tehetetlen vagyok; végül is Andi felugrik, lenyomja nekem az esti pusztit, s békésen elaludnak. '77 farsangján házibulit rendeznek, táncolnak, s hogy nekem is legyen táncos párom, kezembe nyomják a két hónapos Orsit. Péter 14 évesen kiváló minőségben csinálja Budaváriban az előadó mennyezet-simítását, s pár év múlva majd csoportvezetője lesz Zsombor *unoka-unokaöcsémnek* (mert a húgom lányának a fia). Gyémántmisés képemen az oltár előtt bal felől Orsi és Péter felesége, Kati látható – ott lóg a kinagyított kép az ágyam fölött. Harminchat évvel a csepeli találkozás után még mindig beszélő viszonyban vannak velem. Egyet is értünk egymással? Olykor... de hát már öregek... Bandi betöltötte már a hatvanat. Ezüstlakodalmukra nem hívtak meg. Megérik-e az aranyat? Már tizenöt év sincs odáig. Ha tudok, elmegyek – ha hívnak, ha nem. Nem is lesz módjuk már azt előlem eltitkolni...

De azért nemcsak Vinczéék vannak a világon. Az 1972. évben történt valami nagyon jelentős a Bokor életében. Mi? Az első B-ly. Hát az mi? Olyan lelkigyakorlat, melyen

csoportvezetők vesznek részt. Milyen van még? Hát A-lgy, melyen olyanok vesznek részt, akik még nem vezetnek csoportot.

Alsószentivánon volt, Dombi Feri hatalmas plébániáján, új állomáshelyén. 18-an vettünk rajta részt. Kik? 7 pap 5 öreg, 6 fiatal. Hogy mindegyiküknek megvolt-e már a maguk külön csoportja, erre nem esküdnék meg, de a csoport-kezdeményük biztosan megvolt. Nem csinálhattam nekik harmadjára is olyat, amilyen az első kettő volt. A már '70-ben is lelkigyakorlatozó papokon (Bandi, Gyurka, Laci, Feri, Barna,) kívül ott van Havasy Gyuszi és Szegedi Laci is, akik ekkorra már tagjai a Papok I.-nek. Az Öregek közül: Teri, Andi, Jóska, Ilus, Lilla. A Fiatalok közül: Öcsi, Ildi, Imre, Náci, Jenő – és *sofőr-jogon* Bisztrai Gyuri. Gyuri, aki nem tudott részt venni az előző nyári halászelki lelkigyakorlaton, mert Balatonvilágos helyszín-megjelölés jutott el hozzá Halásztelek helyett, s '72-ben felháborodva vette tudomásul, hogy nagybátyja, Bisztrai Laci nem akar elmenni Alsószentivánba, ezért ráültette őt motorbiciklijére, s elhozta közénk.

Négy napos volt lelkigyakorlat. Az utolsó félnap volt a zárás. Maradt a hét félnapra hét elmélkedés és hét előadás. Szétosztottuk a feladatokat, majd mindenkinek jutott valami: előadás vagy elmélkedés. Öntudattal, boldogsággal töltött el – gondolom – mindnyájunkat ez a vezetői seregszemle. Csak az zavart, hogy amikor hazafelé mentünk, Náci kijelentette, hogy a legbutább papot fogja kiválasztani lelkivezetőjéül. Hamarosan megtudtam az okát: *Cherchez la femme!* Valamelyik nyáron Dombi Feri szólt neki, hogy segítsen már az első gimnazista Tojzán Erzsinek egy kicsit: nem megy neki a latin. Emberfeletti feladatot bízott ezzel Nácira. Magam, kispapi éveim alatt soha meg nem szólítottam egyetlen egyetemi hallgatónő társamat, hogy eljussak a szentelésig. Nem lehet latin tanárkodnunk fehérnépeknél! Abba bele kell hálnia a papi hivatásnak, vagy legalább is a nőtlenségnek. Bele is halt, s Náci még '72-ben és diákonusként búcsút mond a központi szemináriumnak, s hamarosan összeesketem Zsikeval. Zsike 16 gyermeket szült cserébe Nácinak, egy egész kisebb fajta szemináriumot (seminarium = faiskola), egy osztályra való gyereket. Egyelőre megközelíthetetlennek látszó csúcsot futottak ezzel a Bokorban. Mikor Zsike Érden bejelentette nekem, hogy várja a tizenkettediket, ünnepélyesen kezet csókoltam neki. Mire Zsike:

– Gyurka bácsi, én vagyok a világ legzölzőbb asszonya, mert nem bírom ki, hogy ne legyen mindig egy kisbabám!

Ferit '71 őszén helyezik el Halásztelekről. Helyébe jön egy másik Feri, a Szenderfi. Én egyelőre maradok. Itt látom először Ancsát. Imre hozza ki őt misére. Szenderfi azt mondja, hogy meghívták ebédre, s így én megkínálhatom Imréeket is kettőnk ebédjével: töltött káposztával.

De kijön hozzám egy frissen végzett vizesmérnök leány is. A nyáron a Balatonnál ismerkedett meg vele Andi, ahol a szintén vizesmérnök Hampel Karcsi három gyermekét is őrizte, nevelte: Babut, Esztert és Lacit. Lacit meg is pofozta. Ez volt a nő, ha kellett a gáton... Egy-két hónap telik el csak, s már csoportja, csoportjai vannak. Ez is külön regényt érdemelne. De az elején még nincsen semmi regényes benne, csak ő lesz közelesen a három legközismertebb nő egyike a Bokorban: Andi, Ildi, Margit. Egyébként szívbeteg. Le is tol Gresz Pista, amiért működtetem őt, inkább tolókcocsit kellene szereznem neki. Az első találkozás óta eltelt jó 34 év, s még mindig tolókcocsi nélkül él.

Ezen az őszön barátkozom össze a helybeli, halászelki Ferenczi Andrissal és Piroskával, Kovács Árpival és Gyöngyivel, és a szentmiklósi Aczél Gézával és Mártival, s még sokakkal, akiknek legtöbbször eltűnt számomra az idő süllyesztőjében, már a nevükre sem emlékszem, de az említettek így vagy úgy mind megmaradtak életemben, azaz a Bokor életében. A felsoroltakból Gyöngyi egyszer akkor jön hozzám Mátyásföldre, amikor anyám húga, Lili néni is ott van. a fiatalos külsejű nagymama megkérdezi Gyöngyitől:

– Hanyadikos vagy?

– Három gyerek anyukája vagyok – mondja nagyon kedvesen.